

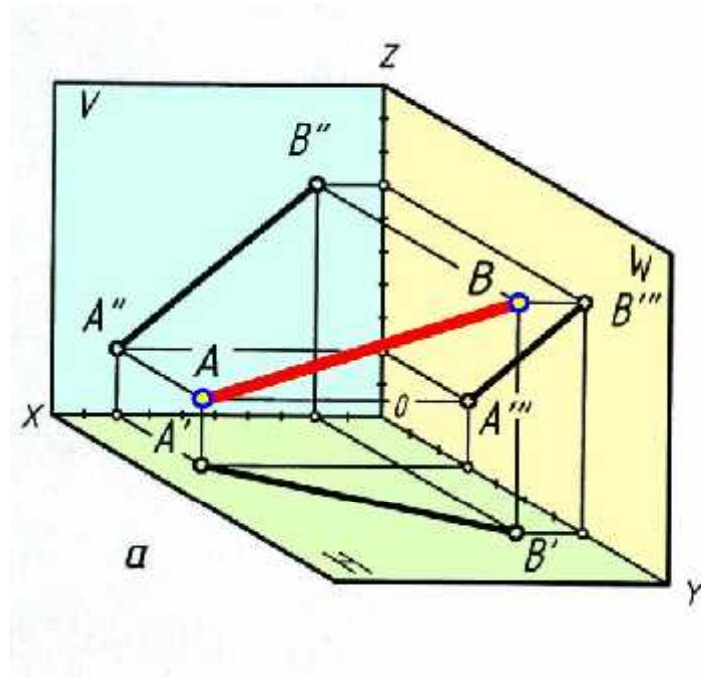
3 – MA'RUZA

Mavzu: To g ri chiziqning ortogonal proyeksiyalari.
Umumiy va xususiy vaziyatdagi to g ri chiziqlar.
Umumiy vaziyatdagi to g ri chiziqning analizi.

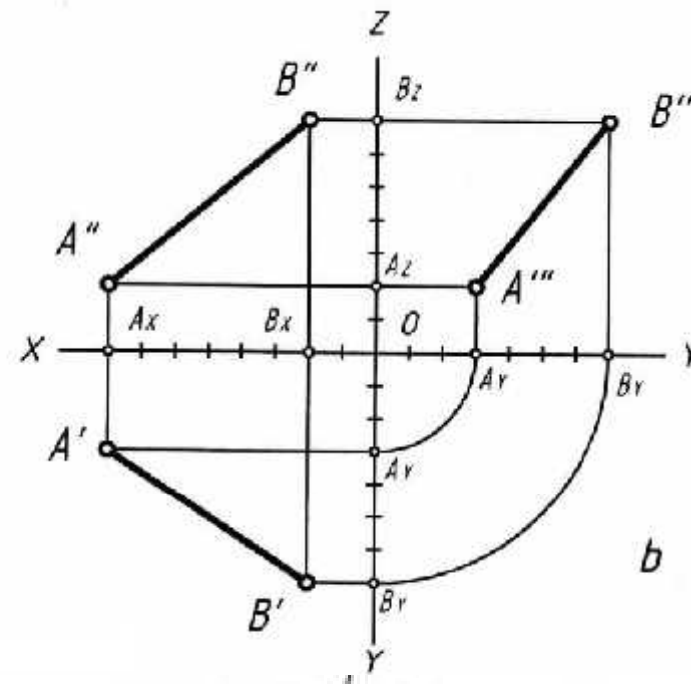
Mashg ulot rejasi:

- 1) To g ri chiziqning ortogonal proyeksiyalari;**
- 2) Umumiy va xususiy vaziyatdagi to g ri chiziqlar;**
- 3) Umumiy vaziyatdagi to g ri chiziqning analizi.**

To'g'ri chiziqning ortogonal proyeksiyalari

18 – chizma. [6]

19 – chizma. [6]

To'g'ri chiziqni ikki nuqta bilan chegaralangan qismi **to'g'ri chiziq kesmasi** deyiladi.

To'g'ri chiziqlar **a, b, c** kabi yozma harflar bilan belgilanadi. Agar to'g'ri chiziqlar chegaralangan bo'lsa, u holda **[AB], [CD], [EF]**... tarzida belgilanadi. To'g'ri chiziqning proyeksiyalar tekisliklardagi proyeksiyalari holatini uning ikki ixtiyoriy nuqtasining proyeksiyalari aniqlaydi. Masalan, 18 – chizmada berilgan **a** to'g'ri chiziqning ortogonal proyeksiyalarini yasash uchun bu chiziqqa tegishli ikki **A** va **B** nuqtalarning ortogonal **A', A'', A'''** va **B', B'', B'''**

proyeksiyalari yasaladi. Bu ikki nuqtaning bir nomli proyeksiyalarini tutashtiruvchi a' , a'' va a''' chiziqlar fazoda berilgan a to'g'ri chiziqning gorizontal, frontal va profil proyeksiyalari bo'ladi. Shuningdek, $[AB]$ kesma va uning $[A'B']$, $[A''B'']$ va $[A'''B''']$ proyeksiyalari a to'g'ri chiziqning fazodagi vaziyatini va uning a' , a'' , a''' proyeksiyalarini aniqlaydi (19 – chizma).[6]

2. Umumiy va xususiy vaziyatdagi to'g'ri chiziqlar.

To'g'ri chiziq fazoda H,V,W-tekisliklarga nisbatan ikki xil vaziyatda joylashgan bo'lishi mumkin: **1-umumiy** va **2-xususiy** vaziyatda.

Ta'rif. Agar fazoda joylashgan to'g'ri chiziq H,V,W-tekisliklarga og'ish burchaklarga ega bo'lsa, u holda, ushbu to'g'ri chiziq **umumiy vaziyatdagi to'g'ri chiziq** deyiladi.

Ta'rif. H,V,W-tekisliklarga nisbatan parallel, perpendikulyar yoki ularga tegishli bo'lgan to'g'ri chiziq **xususiy vaziyatdagi to'g'ri chiziq** deyiladi.

3. Umumiy vaziyatdagi to'g'ri chiziqning analizi.

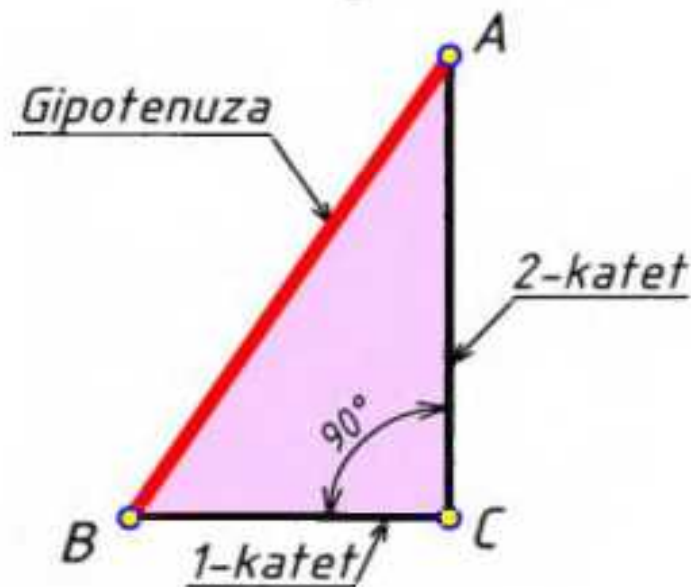
Umumiy vaziyatdagi to'g'ri chiziq quyidagi xususiyatlarga ega:

- a) Umumiy vaziyatdagi (AB) to'g'ri chiziq H, V va W-tekisliklarga og'ib o'tkir burchak tashkil qiladi. $(AB) \wedge H = \angle \alpha < 90^0$; $(AB) \wedge V = \angle \beta < 90^0$; $(AB) \wedge W = \angle \gamma < 90^0$. (18,21,22, 23-chizmalar).
- b) Umumiy vaziyatdagi (AB) to'g'ri chiziq H, V va W-tekisliklarga og'ib o'tkir burchak tashkil qilganligi uchun, ulardagi A'B'-gorizontal, A''B''-frontal va A'''B'''-profil proyeksiyalari, o'zining haqiqiy uzunligidan qisqarib proyeksiyalanadi (19 – chizma).
- c) Umumiy vaziyatdagi (AB) to'g'ri chiziqning A'B'-gorizontal, A''B''-frontal va A'''B'''-profil proyeksiyalari, koordinata oqlariga nisbatan og'ma joylashadi (19 – chizma).
- d) Umumiy vaziyatdagi to'g'ri chiziqning haqiqiy uzunligi, to'g'ri burchakli uchburchak usulidan foydalanib aniqlanadi (20 – chizma).

1 – masala. Koordinatalari bilan $A(50,40,50)$, $B(15,15,20)$ berilgan $[AB]$ to'g'ri chiziq kesmaning haqiqiy uzunligi va H , V , W – tekisliklarga nisbatan og'ish burchak kattaliklari aniqlansin (23 – chizma).

Ushbu masala to'g'ri burchakli uchburchak usulidan foydalanib aniqlanadi.

To'g'ri burchakli uchburchakni tahlil qilamiz.

20 – chizma.

Bizga ABC - to'g'ri burchakli uchburchak 20 – chizmada berilgan, uning:

1-kateti - $[BC]$ tomoniga teng bo'lib,

2-kateti esa $[AC]$ – tomoniga tengdir.

Gipotenuzasi - $[AB]$ tomoniga teng,

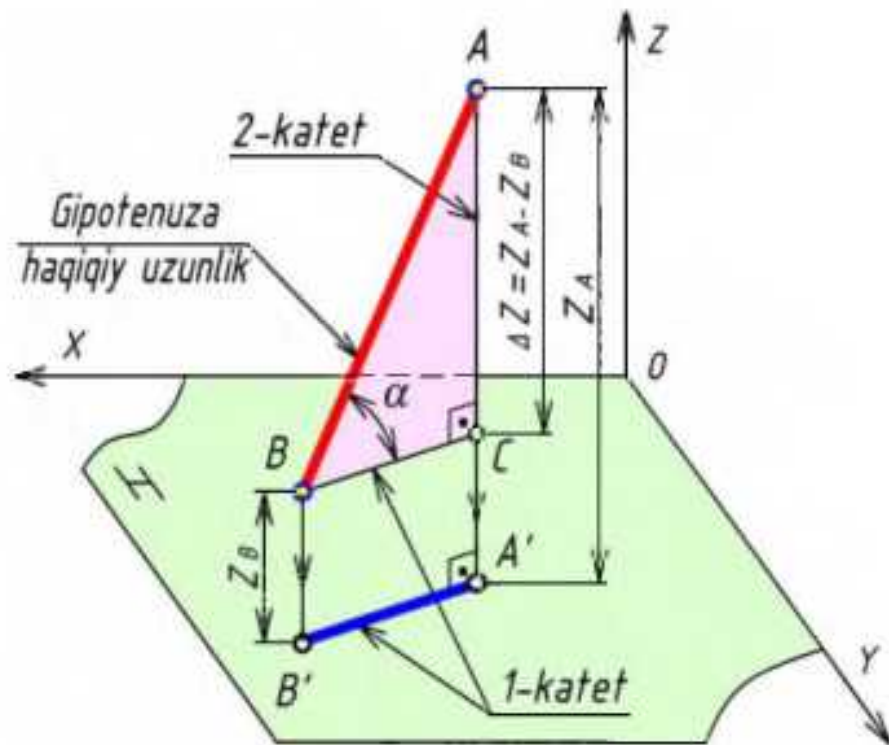
$\angle A < 90^0$ - o'tkir burchak;

$\angle B < 90^0$ - o'tkir burchak;

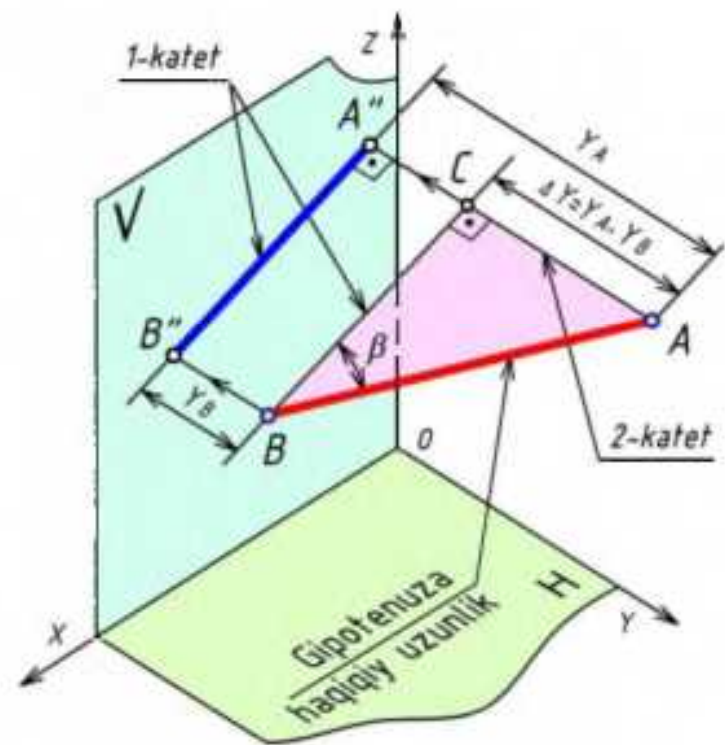
$\angle C = 90^0$ - to'g'ri burchak.

Bizga ma'lumki fazoda joylashgan umumiy vaziyatdagi $[AB]$ to'g'ri chiziq kesmasi H, V, W tekisliklarga og'ib o'tkir burchak tashkil qiladi. Shuning

uchun uning [A'B']- gorizontaal, [A''B'']-frontaal va [A'''B''']-profil proyeksiyalari o'zining haqiqiy uzunligidan qisqarib proyeksiyalanadi. Ko'p hollarda umumiy vaziyatdagi to'g'ri chiziq kesmasini haqiqiy uzunligini aniqlash kerak bo'ladi. [3]

21 – chizma.

22 – chizma.

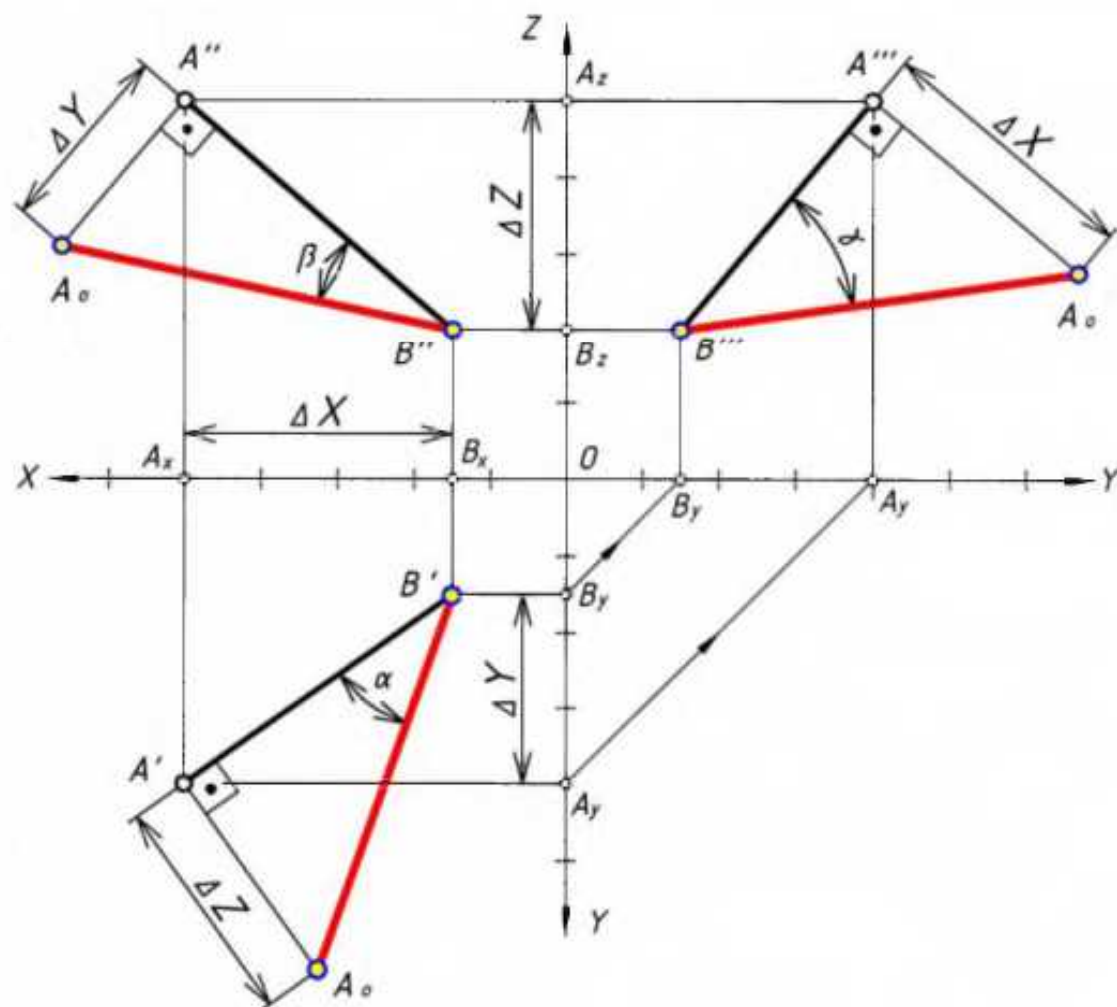
Uni to'g'ri burchakli uchburchak usulidan foydalanib aniqlanadi. $[AB]$ kesmaning A va B nuqtalaridan H tekislikka perpendikulyar proyeksiyalovchi nurlar tushiramiz (21 – chizma). Nurlar H tekislik bilan kesishib $[AB]$ kesmaning $[A'B']$ -gorizontal proyeksiyasini hosil qiladi. $[AB]$ kesmaning B nuqtasidan AA' ga perpendikulyar chiziq chizib, unda C nuqtani belgilaymiz. Natijada to'g'ri burchakli ABC uchburchak hosil bo'ladi. Uning $[BC]$ tomoni $[A'B']$ -gorizontal proyeksiyasiga teng bo'ladi va uni 1-katet qilib belgilaymiz. 2-katet $[AC]$ tomoniga teng bo'lib, uni ΔZ bilan belgilaymiz. $\Delta Z = Z_A - Z_B$ masofa uzunligiga. To'g'ri burchakli ABC uchburchakning $[AB]$ tomoni gipotenuzasiga teng bo'ladi. Ya'ni fazoda joylashgan $[AB]$ kesmaning haqiqiy uzunligiga teng. To'g'ri burchakli ABC uchburchakning B burchagi $[AB]$ kesmani H tekislikka $\angle \alpha$ og'ish burchagidir. $[AB] \wedge H = \angle \alpha$.

$[AB]$ kesmaning A va B nuqtalaridan V tekislikka perpendikulyar proyeksiyalovchi nurlar yo'naltiramiz (22 – chizma). Nurlar V tekislik bilan kesishib fazodagi $[AB]$ kesmaning $[A''B'']$ -frontal proyeksiyasini hosil qiladi. $[AB]$ kesmaning B nuqtasidan AA'' ga perpendikulyar chiziq chizib unda C nuqtani belgilaymiz. Natijada fazoda to'g'ri burchakli ABC uchburchak hosil bo'ladi. Uning $[BC]$ tomoni $[A''B'']$ -kesmaga teng bo'lib, uni 1-katet qilib

belgilaymiz. 2-katet $[AC]$ tomoniga teng bo'lib, uni ΔY -qilib belgilaymiz. $\Delta Y = Y_A - Y_B$ masofa uzunligiga. To'g'ri burchakli ABC uchburchakning $[AB]$ tomoni gipotenuzasiga teng bo'lib, fazoda joylashgan $[AB]$ -kesmaning haqiqiy uzunligiga teng. To'g'ri burchakli ABC uchburchakning A burchagi $[AB]$ kesmaning V tekislikka $\angle \beta$ og'ish burchagidir. $[AB] \wedge V$. Ushbu usuldan foydalanib $[AB]$ kesmani W tekislikka proyeksiyalab 1- va 2- katetlarni hamda gipotenuzani aniqlab olamiz.

Epyurda koordinata o'qlarini chizib olamiz (23-chizma). So'ngra $[AB]$ kesmani berilgan koordinatalari bo'yicha, uning $[A'B']$ -gorizontal, $[A''B'']$ -frontal va $[A'''B''']$ -profil proyeksiyalarini chizamiz. Gorizontal proyeksiyasida 1-katet $[A'B']$ -gorizontal proyeksiyasiga, 2-katet $\Delta Z = Z_A - Z_B = 50 - 20 = 30$ ga teng bo'ladi. Gipotenuzasi esa $[A_0B']$ -haqiqiy uzunligiga teng bo'ladi. $\angle B' = \angle \alpha = [AB] \wedge H$. Frontal proyeksiyasida 1-katet $[A''B'']$ -frontal proyeksiyasiga, $|A''A_0| = \Delta Y$ -2-katetga teng. Ya'ni $\Delta Y = Y_A - Y_B = 40 - 15 = 25$. Gipotenuzasi $[A_0B'']$ - haqiqiy uzunlikka teng bo'ladi. $\angle B'' = \angle \beta = [AB] \wedge V$. Profil proyeksiyasida 1-katet $[A'''B''']$ -profil proyeksiyasiga, 2-katet ΔX ga teng. Bunda $\Delta X = X_A - X_B = 50 - 15 = 35$. Gipotenuzasi esa $[A_0B''']$ -haqiqiy uzunlikka teng

$\angle B''' = \angle \gamma = [AB] \wedge W$. Javob: $|A_0B'| = |A_0B''| = |A_0B'''|$ - haqiqiy uzunlik. $\angle \alpha$ - H ga, $\angle \beta$ - V ga va $\angle \gamma$ - W ga og'ish burchaklari. Xulosa qilib aytganda, gorizont, frontal va profil proyeksiyalarda $(A'B'A_0)$, $(A''B''A_0)$ va $(A'''B'''A_0)$ - to'g'ri burchakli uchburchak chizib masalani yechimiga ega bo'ldik.

E'tiboringiz uchun rahmat